

КОНСОЛІДУЮЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНЦІВ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Людмила СОРОЧУК

orcid.org/0000-0003-0478-356X

кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник

НДІ українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка

email: LVS1166@ukr.net

Анотація. Досліджується роль етнокультурної традиції українців як основи національної культури, системи духовних і матеріальних цінностей, ресурсу для забезпечення сталого розвитку та задоволення культурних потреб українського суспільства. Основні акценти розставлено на особливостях розвитку культурного контенту українців у сучасних умовах, враховуючи виклики глобалізованого світу та утвердження української культури в світі.

Ключові слова: Україна, етнос, культурна самобутність, етнокультура, культурні потреби людей, етнокультурний простір України.

Постановка проблеми. Сучасні виклики глобалізованого світу, зокрема гібридна війна РФ проти України, вибудували проблеми, пов'язані з культурною ідентичністю. Йдеться про етнокультурну традицію українців і збереження культурної спадщини, використання знань про національну культуру загалом для розуміння перебігу сучасних подій та можливостей їх застосування в подальшому розвитку українського суспільства. У Законі України «Про культуру» зазначається: «...нематеріальна культурна спадщина – звичаї, форми показу та вираження, знання, навички, що передаються від покоління до покоління, постійно відтворюються спільнотами та групами під впливом їхнього досвіду, оточення, взаємодії з природою, історії та формують у них почуття самобутності та наступності, сприяючи таким чином повазі до культурного розмаїття і творчості людини» [4].

Тому пріоритетами державної політики у сфері культури й формування якісно нової культурної політики,

здатної зберегти єдність українського суспільства в умовах сучасних викликів, є забезпечення державою і людьми функціонування інформаційно-культурного простору та наповнення його якісним українським культурним контентом, що допомагає формувати національну ідентичність та підвищувати рівень патріотизму.

Незважаючи на кризові явища, воєнну загрозу й великий вплив радянської ідеології різними комунікативними методами, що спрямовані на поширення в українському суспільстві неправдивих теорій, фактів і чуток, а також фейків, розповсюджених під виглядом новин у спотвореному трактуванні, які впливають на суспільну думку, українська національна культура стає одним із визначальних чинників боротьби за українську ідентичність та є фактором єдності української нації.

Аналіз досліджень та публікацій. Вивчення етнокультурних традицій українського народу й української культури загалом є предметом наукових

пошуків багатьох дослідників. Варто зауважити, що до фундаментальних досліджень етнокультурних надбань українського народу належать праці українських вчених М. Максимовича, М. Костомарова, О. Потебні, М. Драгоманова, П. Чубинського, М. Сумцова, І. Франка, Б. Грінченка, Д. Яворницького, В. Гнатюка, М. Грушевського, О. Воропая, Філарета Колесси, І. Огієнка, О. Дея, Л. Дунаєвської та інших. У своїх роботах вони показали цілісну картину розвитку різних сфер народної традиції, її творення й функціонування, а також акцентували увагу на тому, яку роль відіграє народна культура в утвердженні українського буття. Цілком слушним є твердження, що одними з перших збірок українського фольклору є унікальні видання М. Максимовича «Малороссийские песни» (1827 р.), «Украинские народные песни» (1834 р.) і «Сборник украинских песен», ч.1 (1849 р.), де вчений-енциклопедист детально записав і проаналізував зразки давніх українських народних пісень.

Студіюванню етнокультурної складової у процесах розвитку гуманітарної сфери нашої держави, зокрема питанням про особливості культурної ідентичності, культури як об'єднуючого ресурсу в процесах консолідації українського суспільства в період незалежності України, присвятили свої наукові розвідки Ю. Богущий, В. Андрущенко, Ж. Безвершук, Л. Новохатько, С. Павлюк. Інформацію про сучасну авангардну Україну, яка має величезні культурні багатства, через філософсько-культурологічне бачення описали М. Попович у науковій праці «Культура» (2015 р.); І. Дзюба у працях «Національна культура як чинник майбуття України» (2002 р.) [2], «Чи

усвідомлюємо національну культуру як цілісність? З криниці літ: тритомник» (2001 р.). Окремі аспекти заявленої теми досліджували М. Жулинський, а також В. Купрійчук [3; 6]. Варто згадати монографію Г. Філіпчука «Національна ідентичність: культурно-освітній вимір» (2016 р.) та актуальне дослідження В. Крисаченка «Українознавство: гуманітарні виміри», де автор акцентує увагу на питаннях формування національного гуманітарного простору, подолання викликів і загроз та перемоги над рашизмом [5]. Нове бачення проблем щодо збереження культурної спадщини в умовах збройного конфлікту, дослідження масштабів нищення культурних надбань України під час російсько-української війни 2014–2022 рр. висвітлюють Г. Денисенко, В. Солошенко та ін. у науково-популярному виданні «За ідентичність і незалежність. Війна Росії проти України: історичні передумови, геополітичні паралелі» (2023 р.).

Мета статті полягає у висвітленні консолідуючого потенціалу етнокультурної традиції українців в умовах сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу. Більшість істориків, філософів, культурологів, дослідників національної ідентичності у своїх наукових розвідках доводять, що основою незалежної держави є її культурна спадщина, мова, традиції і звичаї, які в першу чергу відображаються в етнокультурі як матриці титульного народу. Тому етнокультурна традиція накопичує життєві установки людей, ціннісні орієнтації (культурні коди), які набувають значення виняткової, так би мовити, візитівки, що характеризує культурну своєрідність народу. Етнокультурні традиції для українців

відігравали вирішальну роль у збереженні своєї неповторності, рідної мови та національної ідентичності, адже культурний світ людини є визначальним чинником морально-естетичного розвитку, вираження ментальності й формування національної ідентичності. Досліджуючи проблематику української ідентичності в глобалізованому світі, М. Степико акцентує увагу на впливі етнічної культури, що визначає соціокультурну специфіку нації, особливо в сучасному часі боротьби з країною-агресором. «Колективна національна ідентичність є складним взаємозв'язком етнічних практик (на основі домінування титульного етносу, який і визначає соціокультурну специфіку нації) та громадянського вибору населення країни [10, с. 111]. Варто відзначити, що найважливішою інституцією збереження та трансляції культурних кодів, національних цінностей наступним поколінням є держава і самі люди, адже етнокультурна самобутність українців знаходить своє відображення у різних формах прагнення людей до збереження й утвердження нації в світовому культурному просторі. Відомо, що етнокультура українського народу також є носієм мови, показником етнічної самобутності. Отже, відродження і функціонування етнокультурної традиції є вагомою ознакою національної ідентичності.

Погоджуємося з думкою проф. В. Крисаченка, який зазначив, що «в часи бездержавності, навіть з огляду на політичну нетотожність окупаційних режимів, лейтмотивом і рушійною силою визвольних змагань була саме етнокультурна самодостатність українського народу. В такому випадку можна ставити знак рівності між поняттями «нація» та

«етнос», а цінності, відповідно, набувають статусу національно-етнічних» [5, с. 74]. В сучасних умовах розвитку України як незалежної держави «національні цінності набувають форми національно-державних. В такому випадку, і громадяни, і спільноти, і держава в цілому є водночас і носіями, і творцями національних цінностей, зрозуміло, різної повноти, масштабності та специфіки» [5, с. 74].

Відомо, що однією із складових гуманітарної сфери нашої держави є національна культура, а етнокультурна традиція українців становить вагомий складову національної культури. Видатні події в житті людини й держави загалом, народний світогляд, релігійні вірування, народні ремесла, естетичні бажання, емоційний стан і прагнення українців – все це віддзеркалилось у народній творчості. Важливим є те, що протягом століть закладалась основа, на якій, власне, й сформувалася традиція, адже фольклорні тексти в поєднанні з народними обрядодійствами є репрезентантом не лише поетичної вправності наших предків чи реакцією на життєві події, а й відгомонам давніх вірувань та світосприйняття. Можна стверджувати, що народні пісні й обряди, народна творчість – це код, відкриваючи який, зчитуються цілі пласти культурних надбань і культурних цінностей. У контексті дослідження народних традицій та звичаїв, як влучно стверджує Леся Храплива-Щур, «... стародавні українські звичаї настільки гарні, змістовні й надто дорогі нам, щоб могли зникнути. Митці черпають із них натхнення» [11, с. 42]. Відомий фольклорист та етнограф Олекса Воропай у своїй праці «Звичаї нашого народу» зазначив: «Звичаї, а також мова – це ті найміцніші елементи, що об'єднують окремих людей

в один народ, в одну націю. Усна народна творчість також може служити класичним прикладом єдності між усіма українськими землями. Ця спільність мови та звичаїв завжди була тими вузлами, які зв'язували наш народ, коли він був штучно поділений державними кордонами» [1, с. 5–6].

Важливим чинником згуртування й об'єднання, маркером ідентичності людей є усна народна творчість, звичаї та обряди, адже визначні події в житті людини, суспільні зміни, соціальний стан віддзеркалюються у фольклорних текстах, а народні пісні нерідко називають взірцем музично-пісенної творчості українців. Часто у фольклорних текстах передаються людські почуття, емоції, опис історичних подій (героїчний епос), а також зафіксована інформація про різні життєві події, традиції цілих поколінь та героїчні подвиги захисників рідної землі. Видатний діяч української культури І. Огієнко писав: «У який бік життя не поглянемо, скрізь побачимо, як оригінально, своєрідно складав свою культуру народ український. Скрізь, на всьому поклав цей народ свою ознаку, ознаку багатой культури й яскравой талановитості. Візьмемо його пісню: її утворив народ такою, як ніхто з інших народів» [7, с. 5]. Отже, від рівня культури залежить стиль життя та мислення людей, характер стосунків між ними, що впливає і на емоційний, психологічний стан, мотивацію до творчості, розвиток особистісних якостей та духовний розвиток.

Багатоаспектним, розмаїтим постає світ народної культури та духовного надбання наших предків. Попри велику кількість ґрунтовних наукових праць з вивчення етнокультурної спадщини українців протягом останніх десятиліть

в соціогуманітарній сфері акцентується увага на дослідженнях регіональних особливостей та форм побутування народного мистецтва у сучасному житті. Поза сумнівом, найвагомішим пластом етнокультури залишається фольклорна традиція. Упродовж віків фольклорні тексти злилися з обрядодіями в неповторну гармонійну цілісність і віддзеркалюють життя та світосприйняття наших предків. Фольклорно-обрядова традиція, трансформуючись, донесла сучасним поколінням інформацію про давні вірування, сприйняття нашими предками навколишнього світу та ціннісні орієнтири світогляду праукраїнців [9, с. 166].

Досліджуючи етнокультуру, можна сказати, що стародавні українські звичаї змістовні й довершені, переживши трансформацію, вони донесли сенси родинних і календарних обрядів і вибудували стрижень родової та етнічної пам'яті. Давні українські звичаї, обряди, фольклорні тексти настільки досконалі, що нові покоління сприймають їх як культурний код наших пращурів. Нині трансформація народних традицій і звичаїв проходить у тісній взаємодії з науковими дослідженнями (трактуваннями) і спирається не тільки на сприйняття світу сучасною людиною, але й на розвиток нових видів комунікації. Унікальним є те, що наступні покоління, щоразу практикуючи етнокультурні зразки, продовжують і розвивають найкращі традиції своїх попередників. Прикладом є традиція колядування під час різдвяно-новорічних святкувань. Цікаво, що у давніх текстах космогонічних колядок розповідається про створення (снування) світу, світобудову і возвеличення господаря та його родини; у християнських колядках тексти наповнені біблійним сюжетом

про народження Ісуса Христа, а в сучасних колядках люди розказують/оспівають події війни в Україні. Дуже зворушливим змістом про різдвяний вечір і колядування воїнів на полі бою, їхні сподівання та віру в перемогу наповнені колядка «Там во Бахмуті», а також сучасна українська колядка про перемогу і побажання щасливого мирного життя:

*«Колядую, колядую, /Перемогу чую!
Хай приходить в кожна хату/ Рік щасливий і багатий. В теплих, сонячних домівках діти хай сміються дзвінко. Землі зорані боями, буйно зацвітуть садами. Оживе хай вся земля, без сусіда-москаля! Знов розквітне Україна, сильна, вільна і єдина!»* (за матеріалами psirogozy.citi).

Відомо, що кожний із нас є спадкоємцем великої скарбниці народної культури, продовжувачем її традицій і звичаїв. Культурне розмаїття, проведення різних заходів на державному рівні та святкування й відродження народних свят, наповнених звичаями та обрядодійствами – все це характеризується етнокультурною особливістю й неповторністю (відповідно до регіону). Зауважимо, що повернення до культурних цінностей, відродження традицій святкування Великодня, різдвяно-новорічних свят, традицій писанкарства, виготовлення національних строїв, колядування й віншування під час новорічних та різдвяних свят, приготування традиційних українських страв у поєднанні з родинною обрядовістю набирають дедалі більше національних ознак і виконують функції згуртування українських громадян та консолідації української нації.

Після здобуття незалежності і суверенітету нашої держави в 1991 році культура фактично звільнилася від ідеологічного тиску компартії й почала своє

відродження. Нині традиційно державні й народно-релігійні свята, видатні події в українських громадах завершуються виступами музикантів, фольклорних колективів, організацією різноматематичних виставок народних майстрів. Збереглася традиція супроводжувати урочистості й родинні свята народними піснями та розвагами. За останнє десятиліття поступово відбувалося відродження української культурної традиції, що вибудувало нове бачення, розуміння й переосмислення сучасниками культурних цінностей та їх значення в житті людини. Тому актуальним є впровадження етнокультурних практик в організацію й проведення різних заходів та народних свят, а ширення культурного контенту (наповнення) в інформаційному просторі сприяє процесам консолідації українського суспільства.

Збереження і примноження етнокультурної традиції знаходять своє відображення під час реалізації різноматематичних культурних проєктів, проведення святкових дійств, етнофестивалів, державних та народних свят як в Україні, так і поза її межами, де проживають українці, задовольняючи культурні та естетичні потреби людей. Долучення українських громадян до культурної комунікації допомагає уникати суперечностей між людьми й дає можливість розробляти механізми запобігання конфліктності у суспільстві, особливо в умовах гібридної війни та «насаджування» культурно-інформаційного контенту з боку країни-агресорки.

На прикладі протистояння й опору залишкам радянської системи, інформаційній машині тоталітарного режиму й московській пропаганді українці продемонстрували своє волевиявлення щодо

євроінтеграційного вектору розвитку України під час Революції Гідності. Боротьба за незалежність України продовжилася далі вже на полі битви, починаючи з анексії рф Кримського півострова і частини Луганської та Донецької областей у 2014 році та повномасштабного збройного вторгнення російських окупантів в Україну 24 лютого 2022 року. Впродовж 2022–2024 років культурне життя українців зазнало суттєвих змін. Багато культурних закладів згорнули свою роботу, а проекти припинили фінансувати. Українська нація зіткнулася з важкими випробуваннями, пов'язаними з повномасштабним вторгненням з боку рф. Виборюючи незалежність у загарбницькій війні росії проти України, українські патріоти, люди з активною громадянською позицією і усвідомленням своєї ідентичності, не зрадивши своїх національних та культурних цінностей, продовжують чинити опір російській агресії, захищаючи територіальну цілісність нашої держави й українську ідентичність. Понад 20% української молоді беруть участь у волонтерських проектах сфери культури, підтримують і допомагають ЗСУ. Багато культурних установ активно долучаються до цифровізації в галузі культури, що дає змогу зберегти і захистити матеріальні й духовні культурні цінності. Велику роль у збереженні національних традицій відіграють громадські та мистецькі осередки українців у зарубіжжі [8, с. 187].

Українська культура як «м'яка сила», як культурний діалог стає визначальним фактором згуртованості українського суспільства, а українці, незважаючи на труднощі, кризові явища і руйнування, пов'язані з війною, долаючи конфліктні ситуації, вибудовують

ціннісно-світоглядні засади гуманітарної політики України в контексті євроінтеграції. Погоджуємося з думкою М. Жулинського, який сказав: «Українська культура має орієнтуватися на минуле, аби підняти з глибини традицій унікальний культурний капітал, і на майбутнє з тим, щоб мобільно і гідно інтегруватись в глобальну культуру» [3, с. 76].

Тому дуже важливо усвідомити, що збереження народних традицій, поширення культурного контенту в інформаційному просторі України має духовно об'єднуючу силу в процесах національної єдності української нації і є пріоритетом в культурній політиці нашої держави в сучасних умовах війни.

Висновки. Отже, в умовах сучасних викликів та загроз, боротьби української нації за незалежність і територіальну цілісність з сусідньою країною-агресоркою українська культура є консолідуючим фактором єдності нації та рушійною силою згуртування українського суспільства. Переконливою є позиція, що українська культура, незважаючи на кризові явища й великий вплив радянської ідеології в постколоніальний період, є одним із визначальних чинників розвитку українського суспільства, духовного та культурного згуртування українства як в Україні, так і поза її межами. Варто зауважити, що після здобуття незалежності України в 1991 році нова генерація культурних діячів витворила особливий тип світобачення, який несе правдиву інформацію про Україну та українців у сучасному світі. Завдяки митцям, які активно поширюють культурні надбання, українські традиції і звичаї, українську мову, світова спільнота помітно зацікавилася нашою історією та культурою.

Враховуючи виклики і загрози

сучасного світу, важливим є збереження і примноження української національної культури, що має великий потенціал в утвердженні України у світовому культурному просторі. Етнокультурна традиція як складова національної культури займає вагоме місце у стратегії розвитку держави й допомагає знайти шляхи забезпечення культурних потреб людей та є консолідуючим потенціалом згуртування українського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воропай, О. І. *Звичай нашого народу*. Етнографічний нарис. Київ, 1993. 590 с.
2. Дзюба, І. Національна культура як чинник майбуття України. *Починаймо з поваги до себе*: статті, доповіді. Київ, 2002. С. 49–50.
3. Жулинський, М. *Нація. Культура. Література: нац.-культ. міфи та ідейно-естет. пошуки укр. л-ри*. Київ, 2010. 560 с.
4. Закон України. Про культуру. Розділ 1. Загальні положення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>
5. Крисаченко, В. *Українознавство: гуманітарні виміри*: навч. посіб. Київ, 2024. 504 с.
6. Купрійчук, В. М. Культурна спадщина як системоутворююча ознака національної ідентичності. *Проблеми ідентичності культурної спадщини України в умовах російсько-української війни та у повоєнний період*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Україна. Київ. 25 травня 2023 року/ за загальною редакцією Стадника М.М. Київ, 2023. С. 177–182.
7. Огієнко, І. *Українська культура: коротка історія культурного життя народу*. Київ, 1991. 272 с.
8. Сорочук, Л. В. Консолідуючий потенціал етнокультурних традицій в українському зарубіжжі. *Українознавство*. 2020. № 4 (77). С. 183–192.
9. Сорочук, Л. В. Функціонування української етнокультурної традиції в умовах сучасних викликів і загроз. *Українознавчий альманах*. Випуск 29. Київ, 2021. С. 164–170. URL: <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/439>
10. Степико, М. Т. *Українська ідентичність у глобалізованому світі*: монографія. Харків, 2020. 258 с.
11. Храплива-Щур, Л. *Щоденний побут. Українські народні звичай в теперішньому побуті*. Київ, 1993. 52 с.

REFERENCES

1. Voropai, O. (1993). *Customs of our People*. Ethnographic Essay. Kyiv, 590 p. [in Ukr.]
2. Dziuba, I. (2002). National Culture as a Factor of the Future of Ukraine. *Let's Start with Respect for Ourselves: Articles. Reports*. Kyiv, pp. 49–50. [in Ukr.]
3. Zhulynskyi, M. (2010). *Nation. Culture. Literature: National Cultural Myths and Ideological Aesthetic Searches of Ukrainian Literature*. Kyiv, 560 p. [in Ukr.]
4. *Law of Ukraine. On Culture. Section 1. General Provisions*. [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> [in Ukr.]
5. Krysachenko, V. (2024). *Ukrainian Studies: Humanitarian Dimensions: A Textbook*. Kyiv, 2024. 504 p. [in Ukr.]
6. Kupriychuk, V. (2023). Cultural Heritage as a System-Forming Feature of National Identity. *Problems of Identity of Cultural Heritage of Ukraine in the Conditions of the Russian-Ukrainian War and in the Post-War Period*. Materials of the International Scientific and Practical Conference. Ukraine. Kyiv. May 25, pp. 177–182. [in Ukr.]
7. Ohiienko, I. (1991). *Ukrainian Culture: a Short History of the Cultural Life of the People*. Kyiv, 272 p. [in Ukr.]
8. Sorochuk, L. (2020). Consolidating Potential of Ethnocultural Traditions in Ukrainian abroad. *Ukrainian Studies*, No. 4 (77), pp. 183–192. [in Ukr.]
9. Sorochuk, L. (2021). Functioning of Ukrainian Ethnocultural Tradition in the Conditions of Modern Challenges and Threats. *Ukrainian Studies Almanac*, No. 29. Kyiv, pp. 164–170. [online] Available at: <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/>

index.php/ua/article/view/439 [in Ukr.]

10. Stepyko, M. (2020). *Ukrainian Identity in a Globalized World: A Monograph*. Kharkiv, 258 p. [in Ukr.]

11. Khraplyva-Shchur, L. (1993). *Everyday Life. Ukrainian Folk Customs in Modern Everyday Life*. Kyiv, 52 p. [in Ukr.]

Summary

CONSOLIDATING POTENTIAL OF THE ETHNOCULTURAL TRADITION OF UKRAINIANS IN THE CONTEXT OF MODERN CHALLENGES

Liudmyla SOROCHUK

orcid.org/0000-0003-0660-1707

Candidate of Philological Sciences, senior research fellow,

RIUS of Taras Shevchenko National University of Kyiv

email: LVS1166@ukr.net

Relevance of the research. The peculiarities of the creation and functioning of the cultural and informational space of Ukraine in modern conditions, its filling with Ukrainian-language content and a quality cultural product, which affects the communicative organization of Ukrainian citizens and the consolidation of the Ukrainian nation, are investigated, especially in the conditions of the russian-ukrainian war.

Attention is paid to the role of the ethnocultural tradition of Ukrainians as the basis of national culture, a system of spiritual and material values, a valuable resource for ensuring sustainable development and for meeting the cultural needs of Ukrainian society. The need to preserve and multiply the Ukrainian ethno-cultural heritage is substantiated.

The **purpose** of the article is to highlight the consolidating potential of the ethno-cultural tradition of Ukrainians in the conditions of modern challenges.

Conclusions. Ethnocultural tradition, as a component of national culture, occupies an important place in the state's development strategy and helps to find ways to meet cultural needs. In the conditions of modern challenges and threats and the struggle of the Ukrainian nation for independence and territorial integrity with the neighboring aggressor country, Ukrainian culture is a consolidating factor of the unity of the nation and a driving force for the unity of Ukrainian society. Therefore, the position is convincing that Ukrainian culture, despite the crisis phenomena and the great influence of Soviet ideology in the post-colonial period, is becoming one of the determining factors in the development of Ukrainian society, spiritual and cultural unity of Ukrainians, both in Ukraine and abroad.

Ukrainian culture as a "soft power", as a cultural dialogue, becomes a determining factor in the cohesion of Ukrainian society, and Ukrainians, despite the difficulties, crisis phenomena and destruction associated with the war, overcoming conflict situations build the values and worldview foundations of Ukraine's humanitarian policy in the context of European integration.

Keywords: Ukraine, ethnos, cultural identity, ethnoculture, cultural needs of people, ethnocultural space of Ukraine.